

Niels Højberg og Linda Taudal

C.B. Macpherson: Kontinuitet mellem det liberale demokrati og demokratisk socialisme

Artiklen belyser den centrale betydning, som kritikken af markedssamfundet har hos Macpherson. Det vises, hvorledes kritikken af markedssamfundet har sin baggrund i hans analyse af den liberale politiske teoris historiske rødder i markedssamfundet. Selve det metodologiske grundlag for Macphersons teoretiske kritik tages op i forbindelse med en drøftelse af hans begreber om demokrati. Artiklen munder ud i en problematisering af det frugtbare i Macphersons rekonstruktion af det liberale demokrati, når den sættes i relation til udviklingen af en politisk teori om demokratisk socialisme. Her lægges der vægt på implikationerne for forståelsen af markedet som fordelingsmekanisme.

Indledning

Den canadiske økonom og politiske teoretiker Crawford Brough Macpherson kan med god ret hævdes at være en af de forfattere, hvis diskussion af sammenhængen mellem det liberale demokrati og en marxistisk inspireret demokratisk socialisme har fået størst udbredelse inden for angelsaksisk politisk filosofi. Macphersons usædvanligt klare og engagerede skrivefacon er uden tvivl en del af begrundelsen herfor (Minogue, 1976: 394), men hans udbredelse grunder sig primært på hans stædige insisteren på det kritiske aspekt i det, der med hans egne ord kaldes det liberale demokratis etiske og humanistiske individualisme. Det er imidlertid også vigtigt for forståelsen af gennemslagskraften i Macphersons arbejder, at han, længe før marxismen blev "in" i slutningen af 1960'erne, fra Marx fik en forståelse for de begrænsninger, som det kapitalistiske markedssamfunds strukturer og institutioner sætter for menneskenes udviklingsmuligheder.

Macpherson giver selv følgende formulering af det overordnede projekt i sine arbejder:

"... to work out a revision of liberal-democratic theory, a revision which clearly owes a great deal to Marx, in the hope of making that theory more democratic while rescuing that valuable part of the liberal tradition which is submerged when liberalism is identified with capitalist market relations" (Macpherson, 1976a: 423).

Macpherson siger hermed, at hans politiske filosofis første prioritet er en kritik og reformulering af det liberale demokratis legitimationsgrundlag, og man kunne indledningsvis sammenfatte hans projekt i tre hovedtemaer, der er gensidigt forbundne.

For det første konstituerer den idehistoriske diskussion af, hvordan og i hvilke historiske epoker økonomien¹ gennemtrænger politisk teori og hermed demokratiteori, en helt central og måske også den mest banebrydende del af Macphersons arbejder.

Niels Højberg og Linda Taudal

C.B. Macpherson: Kontinuitet mellem det liberale demokrati og demokratisk socialisme

Artiklen belyser den centrale betydning, som kritikken af markedssamfundet har hos Macpherson. Det vises, hvorledes kritikken af markedssamfundet har sin baggrund i hans analyse af den liberale politiske teoris historiske rødder i markedssamfundet. Selve det metodologiske grundlag for Macphersons teoretiske kritik tages op i forbindelse med en drøftelse af hans begreber om demokrati. Artiklen munder ud i en problematisering af det frugtbare i Macphersons rekonstruktion af det liberale demokrati, når den sættes i relation til udviklingen af en politisk teori om demokratisk socialisme. Her lægges der vægt på implikationerne for forståelsen af markedet som fordelingsmekanisme.

Indledning

Den canadiske økonom og politiske teoretiker Crawford Brough Macpherson kan med god ret hævdes at være en af de forfattere, hvis diskussion af sammenhængen mellem det liberale demokrati og en marxistisk inspireret demokratisk socialisme har fået størst udbredelse inden for angelsaksisk politisk filosofi. Macphersons usædvanligt klare og engagerede skrivefacon er uden tvivl en del af begrundelsen herfor (Minogue, 1976: 394), men hans udbredelse grunder sig primært på hans stædige insisteren på det kritiske aspekt i det, der med hans egne ord kaldes det liberale demokratis etiske og humanistiske individualisme. Det er imidlertid også vigtigt for forståelsen af gennemslagskraften i Macphersons arbejder, at han, længe før marxismen blev "in" i slutningen af 1960'erne, fra Marx fik en forståelse for de begrænsninger, som det kapitalistiske markedssamfunds strukturer og institutioner sætter for menneskenes udviklingsmuligheder.

Macpherson giver selv følgende formulering af det overordnede projekt i sine arbejder:

"... to work out a revision of liberal-democratic theory, a revision which clearly owes a great deal to Marx, in the hope of making that theory more democratic while rescuing that valuable part of the liberal tradition which is submerged when liberalism is identified with capitalist market relations" (Macpherson, 1976a: 423).

Macpherson siger hermed, at hans politiske filosofis første prioritet er en kritik og reformulering af det liberale demokratis legitimationsgrundlag, og man kunne indledningsvis sammenfatte hans projekt i tre hovedtemaer, der er gensidigt forbundne.

For det første konstituerer den idehistoriske diskussion af, hvordan og i hvilke historiske epoker økonomien¹ gennemtrænger politisk teori og hermed demokratiteori, en helt central og måske også den mest banebrydende del af Macphersons arbejder.

For det andet er Macphersons kritiske analyse af det kapitalistiske markedssamfund som en struktur, der systematisk overfører ikke blot økonomiske, men også politiske ressourcer værd at hæfte sig ved. Det er ud fra denne kritik af markedssamfundets konsekvenser, Macphersons totale afvisning af markedsmekanismen som fordelingsmekanisme skal ses.

For det tredje argumenterer Macpherson for en reetablering af det liberale demokrati på grundlag af det normative element af humanistisk selvrealisering, Macpherson søger at påvise som værende en del af den liberale demokratiske teori.

Hele Macphersons projekt afgrænser sig efter hans egen opfattelse (1977a: 224-230) derfor på den ene side i forhold til de teoretikere, der opererer med forudsætningen om, at det bestående samfund er det bedst opnåelige og kun kan forbedres marginalt. Denne kategori omfatter dels hovedparten af de empirisk orienterede demokratiteoretikere og dels de liberale filosoffer (for eksempel Rawls og Nozick), der alle større eller mindre indbyrdes forskelle til trods bygger på et traditionelt liberalistisk grundlag med en markedsmode for forholdet mellem menneske og samfund.

På den anden side ser Macpherson sit projekt som stående over for en marxistisk kategori, der afviser ikke blot det nuværende liberaldemokratiske samfund, men også en ideelt inspireret etisk tradition og ønsker disse helt erstattet af marxistisk teori. Macpherson erkender dog klart at have taget ved lære af marxismens strukturelle analyser.

Macpherson placerer således sig selv i en mellemposition (Joseph, 1981: 18), der understreger det etiske aspekt i det liberale demokrati inspireret først og fremmest af John Stuart Mill og Thomas Hill Green, og som søger at reetablere en teori om politisk magt og om staten, der på samme tid er normativ og kognitiv ud fra et begreb om menneskets essentielle natur. Macphersons vigtigste punkt er, at rekonstruktionen for at komme ud over det traditionelle liberale ståsted må gøre op med forestillingen om den demokratiske proces som et konkurrencepræget marked.

Særdeles karakteristisk for Macpherson formulerer han et sted, at han ser det som sin opgave at overbevise nutidige liberale om, at den politiske teoris opgave består i at integrere det liberale normative aspekt med den strukturelle analyse, han mener, den liberaldemokratiske teori kan lære af marxismen (Macpherson, 1977a: 230). Det er set i dette perspektiv, at Macphersons projekt om en konsekvent reformulering af det liberale demokratis fundament i overensstemmelse med den etiske dimension som konsekvens fører over i en form for socialisme. Det er denne kontinuitet mellem en del af den liberale demokratiske teori og Macphersons skitse af en form for socialisme, vi i denne artikel vil se nærmere på.

I det næste afsnit vil vi diskutere Macphersons generelle forståelse af politisk teori, hvorefter vi i det tredje afsnit koncentrerer os om hans originale kritiske analyse af markedssamfundet. I fjerde afsnit vil vi så mere specifikt drøfte selve kontinuiteten mellem fundamentet for hans rekonstruktion af et teoretisk grundlag for det liberale demokrati og demokratisk socialisme. Femte afsnit vil indeholde en fremstilling af Macphersons brug af forskellige modelbetragtninger i sine arbejder for derved at få ikke blot en indholdsmæssig, men også et metodisk grund-

lag for vores kritiske vurdering af hans rekonstruktion. I det sjette afsnit fokuseres der specielt på markedets rolle i relation til konstruktionen af et teoretisk grundlag for en demokratisk socialisme ud fra Macphersons projekt.

Grundlaget for Macphersons politiske teori

En klar og rammende karakteristik af C.B. Macphersons indsats og betydning i forhold til hovedstrømningen i den angelsaksiske politiske filosofi giver Ellen Meiskins Wood i følgende passage:

"His work, especially his classic *The Political Theory of Possessive Individualism*, published in 1962, has been groundbreaking. Above all, it has done much to repoliticize political philosophy, giving it some foundation in history and revealing its ideological function" (Wood, 1978: 215-16).

Wood har med denne karakteristik peget på, at det centrale i Macphersons arbejde med politisk teori er at sætte fokus på det politiske i politisk teori, ved at interessere sig for, hvordan de politiske filosoffer forholdt sig til deres egen samtid og det samfund, de var en del af. Spørgsmålet, som Macpherson stiller til den politiske filosofi, er derfor: Hvilken historisk situation er den blevet til i, og hvilken forståelse af og holdning til samfundet udtrykker den?

Macpherson arbejder på denne baggrund med to teser om, hvad politisk teori er, og lægger disse teser til grund for sine analyser af den liberale tradition i politisk teori fra Hobbes og Locke via Bentham frem til John Rawls. Teseerne er for det første, at politisk teori altid er både kognitiv og normativ, og for det andet, at udviklingen i den politiske teori er relateret til de historiske forandringer i samfundet.

Tesen om, at politisk teori altid er både kognitiv og normativ, er vendt imod den empiriske politiske teori, for så vidt som denne hævder at kunne frembringe værdineutral viden om det politiske liv. Heroverfor hævder Macpherson, at politisk teori nødvendigvis må gå ud fra antagelser om, hvad mennesket er, og hvad der gør det i stand til at udvikle sociale og politiske institutioner. Disse antropologiske antagelser er ifølge Macpherson både kognitive, dvs. en beskrivelse af det menneskelige væsen, og samtidig normative, dvs. en begrundelse for hvilke rettigheder og pligter, som samfundet bør give ethvert menneske (Macpherson, 1973a: 53). En politisk teori har således altid et normativt aspekt, som trænger ind i teorien via dens antropologiske antagelser.

Den anden tese, at politisk teori er historisk, idet den forholder sig til kriser i sit eget samfund, er vendt imod antagelser om muligheden af en generel, kumulativ politisk videnskab (Macpherson, 1962: 95). Ifølge Macpherson er den politiske teoris kognitive og normative aspekter indrettet på at forstå det samfund, som er aktuelt for forskeren. Derfor består teoriens styrke i at artikulere de helt fundamentale træk ved netop dette samfund. Macphersons helt eksplicite videnskabs-teoretiske standpunkt er derfor, at den politiske teoris kognitive og normative aspekter aldrig kan gøre fordring på en universel gyldighed. Sandhedsværdien af den politiske teori, herunder dens antropologiske antagelser, er således afhængig af den sociale og politiske virkelighed, teorien beskriver. Da denne virkelighed er i stadig forandring, mister en politisk teori sin gyldighed, når der sker dybtgående

sociale og politiske forandringer, og virkeligheden ikke længere svarer til den politiske teoris antagelser.

Det er ved at tilskrive den politiske teori en sådan historisk forbigående karakter, at Macpherson lægger op til sin kritik af den liberale tradition. Her udnytter han sin videnskabsteoretiske position til at vise, hvorledes den liberale traditions antropologiske antagelser beskriver mennesket i et bestemt historisk samfund, nemlig det kapitalistiske markedssamfund.

Macphersons hovedfortjeneste i det epokegørende værk om den politiske individualismes possessive karakter (Macpherson, 1962), består derfor også i overbevisende at påvise det historisk relaterede i udviklingen af politisk teori. Han konstaterer indledningsvist i bogen, at der har været og stadig er vanskeligheder forbundet med udviklingen af det teoretiske grundlag for den liberale, demokratiske stat (Macpherson, 1962: 1). Hans projekt er at analysere den politiske teoris rødder i det 17. århundredes engelske politiske filosofi. Her søger han gennem en grundig granskning af Hobbes', Levellers, Harringtons og Lockes politiske tænkning at påvise, hvorledes den politiske individualisme hos disse filosoffer har fået en possessiv, besiddende, karakter, hvorefter "the individual is essentially the proprietor of his own person and capacities, owing nothing to society for them" (Macpherson, 1962: 3; Højberg og Taudal, 1984a: 38-39). Prægningen af den politiske filosofi i denne periode kan ifølge Macpherson forklares ud fra sociale forandringer i perioden.

Macphersons løsning på vanskelighederne med at finde et teoretisk grundlag for den liberale, demokratiske stat bliver, på baggrund af hans analyse af det 17. århundredes engelske politiske filosofi, at den moderne politiske teoris fejltagelse består i ikke at have forkastet det 17. århundredes antropologiske antagelser. Den moderne politiske teori er derfor heller ikke i stand til at forkaste den type økonomiske relationer, som legitimeres af de antropologiske antagelser i især Lockes og senere Bentham's politiske teori. Heri består således dilemmaet for den liberale, demokratiske stats teoretiske grundlag, fordi den indbygger både antagelser om en uundgåelig ulighed i de økonomiske relationer, hvorved individerne optræder som besiddere af henholdsvis produktionsmidler og arbejdskraft, og antagelser om lighed i grundlaget for politisk forpligtelse (Macpherson, 1962: 271-77).

I relation til Macphersons behandling af politisk teori i den liberale tradition er det vigtigt at pointere to aspekter af hans analyse af begrebet liberalisme. Det ene er et negativt aspekt, der især vedrører den possessive individualisme, der reducerer alle sociale relationer til en markedsrelation (Macpherson, 1962: 263-64). Aspektets betydning rækker imidlertid videre end til blot at karakterisere en type politisk filosofi. Hos Macpherson karakteriserer det også den selvforståelse, som aktørerne i det politiske og økonomiske system handler ud fra i et kapitalistisk markedssamfund. Således bliver også den passive forbrugersmentalitet, som historisk følger med markedssamfundet, til et aspekt af den liberale samfundstænkning.

Det andet aspekt af liberalismen, som Macpherson understreger, er hævdelser af princippet om individets ret til frit at vælge sit forhold mellem arbejde og nytte. Dette er et grundlæggende humanistisk og egalitært aspekt af liberalismen, som for Macpherson udgør liberalismens etiske kerne (Macpherson, 1973a: 17). Det

er denne etiske dimension, som han vil bevare i det teoretiske grundlag for den liberale, demokratiske stat samtidig med en eliminering af det negative aspekt, som legitimerer markedssamfundets ulige økonomiske relationer.

Macphersons eget bidrag til udviklingen af et teoretisk grundlag for den liberale, demokratiske stat består, i forlængelse af hans teoriehistoriske analyser, i at vise, at den politiske teori i den liberale tradition må forkaste markedsfiguren i sine antropologiske antagelser. Endvidere må den udvikle alternative deskriptive udsagn om menneskets natur for at kunne udvikle en normativ dimension, der legitimerer samfundet som demokratisk.

Vi vil nu i det følgende afsnit se på den kritiske analyse af magtstrukturen i det kapitalistiske markedssamfund, hvormed Macpherson begrundet sin afvisning af markedsfiguren i den liberale politiske teori. Vi bevæger os således ind på Macphersons opfattelse af forholdet mellem demokrati og socialisme gennem hans drøftelse af, hvordan markedsfiguren kan elimineres fra politisk teori.

Macphersons kritik af markedsfiguren i den liberale politiske teori

Macphersons opfattelse af politisk teori som en artikulering af et givet historisk samfunds selvforståelse uddybes i artiklen "The Economic Penetration of Political Theory" (Macpherson, 1978a). Her fremfører han blandt andet den tese, at fra og med markedssamfundets opkomst indbygger den politiske teori økonomiske ideer i sin begrundelse af politiske rettigheder. Økonomiske ideer vil sige ideer om de nødvendige eller mulige relationer mellem individerne i deres egenskab af producenter (Macpherson, 1978a: 101, 103). Begrundelsen af politiske rettigheder har derfor i den liberale tradition rødder i udviklingen af markedsrelationer mellem individerne som producenter. Udviklingen af markedsrelationer fordrer bestemte antropologiske antagelser, eller i Macphersons terminologi, en bestemt individualisme.

Denne individualisme, som afspejler markedssamfundets selvforståelse, er ifølge Macpherson en possessiv eller en akkumulerende individualisme, som har sin mest genuine form hos Locke og Bentham. I deres politiske teori og begrundelse af politiske rettigheder og institutioner fremstår individet som et nyttemaksimerende væsen. Dette nyttemaksimerende væsen er en besidder af sin egen person og evner, og dets frihedsrettigheder har som det centrale retten til frit at afhænde denne besiddelse på markedet for en pris. Overgangen fra denne possessive til en akkumulerende individualisme sker ved at indbygge den yderligere antagelse om mennesket, at økonomisk knaphed skyldes, at mennesket er styret af ubegrænsede behov (Macpherson, 1973a: 17-18).² Antagelserne om dette nyttemaksimerende væsen begrundet derfor en politisk magt, der garanterer individets ret til frit at vælge sit forhold mellem arbejde og nytte. Derved legitimeres en politisk magt, der garanterer markedsrelationen mellem individerne som producenter. Derfor kan politisk teori i den liberale tradition efter Macphersons opfattelse ikke gøre fordring på at legitimere et demokratisk samfund.

Macpherson begrundet sin opfattelse af markedsfiguren i politisk teori som uforenelig med fordringen på at være demokratisk ved at fremstille markedsrelationen mellem individerne som producenter som en magtrelation. Magtrelationen

mellem individerne som producenter indebærer en "net transfer of powers", og er ydermere et forhold mellem to uforenelige former for magt, "extractive powers", og "developmental powers" (Macpherson, 1962: 48, 56; 1966: 42; 1973a: 9-14, 63-67, 96). Redegørelsen for disse begrebers særegenhed i forhold til Macphersons politiske teori er kernen i det følgende.

Macphersons fremstilling af markedsrelationen i dette kritiske lys er baseret på en individualisme, der ikke har rødder i opkomsten af markedssamfundet, men derimod længere tilbage, helt til Aristoteles. Denne individualisme, der genfindes i renaissance- og oplysningsfilosofiens menneskesyn, betegner han den humanistiske individualisme. Denne indeholder en opfattelse af mennesket som et frit, rationelt væsen, hvis stræben ikke går ud på nytte, men på selvudvikling (Macpherson, 1973a: 8-10, 32).

Den humanistiske individualisme genopstår i den liberale tradition på et tidspunkt, hvor både de moralsk anstødelige virkninger af kapitalismen og udviklingen af en stærk og politisk slagkraftig socialistisk arbejderbevægelse anfægter legitimationsgrundlaget for den politiske magt. Markedsrelationerne mellem individerne som producenter fremstår i den humanistiske individualismes perspektiv som en begrænsning af individernes stræben mod selvudvikling (Macpherson, 1973a: 41-42).

Indarbejdelsen af en humanistisk individualisme i den liberale tradition er udpræget hos John Stuart Mill. Hans politiske filosofi er liberal, men repræsenterer dog en kontinuitet mellem liberale og socialistiske idealer ved at fastholde selvudvikling som menneskets natur. Hans teoris historiske begrænsning består ifølge Macpherson i ikke at kunne artikulere en politisk teori, der fremstiller markedsrelationer som uforenelige med menneskers lige ret til muligheder for selvudvikling.

Politisk teori må, for at kunne forklare og begrunde demokratiske rettigheder, skifte markedsfigurens antropologiske antagelser ud med humanismens. Disse antagelser er nemlig demokratiets sande rødder (Macpherson, 1978b: 18-19). Muligheden af et demokratisk samfund kan efter Macphersons opfattelse kun begrundes ud fra antropologiske antagelser, der beskriver mennesker som væsener, hvis personlige stræben ikke geråder i konflikt med den kollektive stræben. Markedsfiguren beskriver mennesker som umættelige forbrugere, der vanskeligt kan forene deres personlige frihed med social harmoni. Den humanistiske tradition derimod beskriver mennesket som et væsen, der opnår sin menneskelighed ved at besidde evner, hvis udfoldelse kan ske harmonisk. Det er Macphersons opfattelse, at en politisk teori, der legitimerer samfundet som demokratisk, kun kan bygge på antropologiske antagelser, der indarbejder disse evner til at leve i social harmoni (Macpherson, 1973a: 54-55).

Med den humanistiske individualisme som kritisk standard er Macpherson i stand til at fremstille markedsrelationerne som en magtrelation, der indebærer en nettooverførsel af magt. Fordi det liberale markedssamfund i dag er blevet demokratisk, legitimeres politisk magt ifølge Macpherson ved både at maksimere menneskers nytte og deres evner for selvudvikling. Men opfattelsen af, hvilke evner eller anlæg det er, mennesker kan udvikle, bestemmes af, hvilken af de to typer af politisk individualisme, den akkumulerende eller den humanistiske individualis-

me, der lægges til grund for målsætningen om maksimale betingelser for selvudvikling.

Macpherson betegner de muligheder for selvudvikling, ethvert menneske har, som dets "individual powers" (Macpherson, 1973a: 52-57). Den humanistiske individualisme, mener han, bygger på et etisk magtbegreb, som inkluderer retten til hele tiden selv at råde over anvendelsen af sine produktive og kreative evner. Den akkumulerende individualisme bygger derimod på et deskriptivt magtbegreb, som beskriver de midler, et menneske har til at udnytte omgivelserne til deres fordel. Det deskriptive magtbegreb har ingen eksplicit etisk dimension, fordi det ikke siger noget om, hvad mennesket behøver til at realisere sine produktive evner, udover hvad det allerede har i det bestående samfund (Macpherson, 1973a: 4142).

Det etiske magtbegreb derimod peger på, at mennesket må garanteres fri adgang til arbejdets materielle ressourcer for at kunne have maksimale muligheder for selvudvikling (Macpherson, 1973a: 60, 63, 67). En sådan fri adgang til produktionsmidlerne er ikke givet individerne, så længe deres relationer som producenter er markedsrelationer. Macphersons rekonstruktion af det etiske magtbegreb tager sigte på at synliggøre markedsrelationerne mellem individerne som producenter som en strukturel begrænsning i individernes frihed, og dermed som uforenelige med hvad han opfatter som det positive aspekt af liberalismen.

Markedsrelationerne finder han kun moralsk forenelige med liberalismens negative aspekt, hvilket vil sige med den politiske individualismes possessive, akkumulerende karakter. Den possessive individualisme indebærer, at individerne antages at besidde deres evner som en afhængelig besiddelse (Macpherson, 1962: 3; 1973a: 199). Individets frihed er samtidig en funktion af dets ejendom, hvorved besiddelsen af produktionsmidler og besiddelsen af produktive evner begge opfattes som besiddelse af varer, der kan byttes lige over, uden at nogen af parterne mister noget ved byttet.

Når Macpherson anvender den humanistiske individualisme som grundlag for sin etiske standard, inkluderer han individets ret til selv at styre udnyttelsen og udviklingen af sine produktive evner i betingelserne for individets frihed. Den begrænsede, private ejendomsret til produktionsmidlerne tvinger individerne til at afhænde rådigheden over deres produktive evner for at opnå adgang til produktionsmidlerne. Derved mister individet den frihed, det ville have haft ved selv at råde over udnyttelsen af sine produktive evner. Når individet mister denne ret til at råde over udnyttelsen af sine produktive evner, sker der ifølge Macphersons teori en overførsel af "individual powers" fra dem, der kun besidder deres produktive evner til dem, der først og fremmest besidder og kontrollerer arbejdets materielle ressourcer. I markedsrelationen overføres derfor retten til at kontrollere menneskets produktive evner fra sælgeren til køberen af arbejdskraften. Køberen har ved markedstransaktionen forøget sine "individual powers", medens sælgeren har mistet nogle af sine.

Set ud fra synsvinklen i det deskriptive magtbegreb har køberen af arbejdskraft, der nu kontrollerer både arbejdet og arbejdets materielle ressourcer, forøget sine midler til at udnytte omgivelserne til sin egen fordel. I Macphersons terminologi har han forøget sine "extractive powers". Betragtet ud fra det etiske magtbegreb er markedsrelationens nettooverførsel af "individual powers" derimod uforenelig med udviklingen af individets "developmental powers", der indbefatter retten til

fri adgang til produktionsmidlerne. Når den politiske teori baserer sin normative dimension på en humanistisk individualisme, er privatjendomsret til arbejdets materielle ressourcer således uforenelig med friheds- og lighedsidealerne, der legitimerer samfundet som demokratisk.

Når den politiske teori i den liberale tradition legitimerer politisk magt ud fra markedfigurens antropologiske antagelser, har den ifølge Macpherson også legitimeret magtaspektet af markedsrelationerne mellem individerne som producenter og kan derved ikke gøre fordring på at legitimere samfundet som demokratisk.

Macphersons tese om nettooverførsel af magt i forbindelse med kapitalistiske markedsrelationer fremfører han ofte meget abstrakt. Derfor er det her vigtigt at understrege, at Macpherson ikke lægger særlig vægt på at sondre mellem den politiske teori, der legitimerer den liberale stat som en demokratisk stat, og den politiske bevidsthed, der er knyttet til markeds menneskets nyttemaksimerende adfærd. Hans kritik retter sig samtidig imod begge. Derfor er hans tese om nettooverførslen af magt også en beskrivelse af, hvordan den politiske passivisering og tabet af ressourcer for politisk deltagelse har rod i kapitalistiske produktionsrelationer (Macpherson, 1977b: 77-92).

Macphersons krav til politisk teori er, at dens antropologiske antagelser anviser et samfund uden markedsregulering af arbejdets udnyttelse. Den politiske teoris opgave er i stedet at anvise afviklingen af det markedsdominerede samfund (Macpherson, 1978a: 117-18). Dette kan ifølge Macphersons demokratiteori kun ske derved, at politisk teori indbygger antropologiske antagelser, der anviser magtfrie relationer mellem individerne som producenter, dvs. gør sikringen af en fri og lige adgang til produktionsmidlerne til en del af legitimationsgrundlaget for politisk magt. Den private ejendomsret til produktionsmidlerne må overføres til den enkelte. Heri ligger en radikal udvidelse af det liberale ejendomsbegreb.³

Magtrelationen mellem individerne som producenter behandler Macpherson, i relation til "developmental powers", også som begrænsning for udviklingen af en fri individualitet. Den normative dimension i politisk teori om demokratiske samfund kan således også betegnes som fraværet af ydre begrænsninger for fri individualitet (Macpherson, 1973: 58-59; Højberg og Taudal, 1984a: 49).

"Developmental powers" eller fri individualitet, som i markedssamfundet begrænses og fremmedgøres i magtrelationen mellem individerne som producenter, behandler Macpherson dog på en problematisk, tvetydig måde. Som vi allerede har set, behandler han det som udtryk for et humanistisk menneske- og samfundssyn, der er undergået forandring ved at blive tilknyttet forskellige historiske samfunds forestillinger om frie individer, som i den politiske teori artikuleres som et ideal om harmoni mellem personlig frihed og politisk forpligtelse. Heri fastholdes den politiske teoris binding til sit eget samfunds historisk udviklede frihedsforestillinger.

Imidlertid forsøger Macpherson også at begrunde individets "developmental powers" som sande, ikke bare i den relative betydning, at de indgår i et samfunds forestillinger om, hvad mennesket er. Han begrunder også "developmental powers" som sande i den objektive betydning, at den i demokratiteorien forudsatte menneskelige evne til at forene personlig frihed og politisk forpligtelse er en universel gyldig evne, som er yderligere verificerbar ved observation af den menne-

skelige adfærd (Macpherson, 1973a: 53).

Macpherson forbliver dermed i realiteten tro mod den metodiske individualisme (Højberg og Taudal, 1984a: 48-55). Med sin påstand om, at menneskets evner til at leve demokratisk med hinanden, eksisterer uafhængigt af deres konkrete sociale relationer, indbygger Macpherson en ahistorisk dimension i sin politiske teori. Følgen af påstanden om, at den politiske teori kan operere med ahistoriske elementer i menneskets natur, er, at hans videnskabsteoretiske position bliver mere uklar derved, at han ikke konsekvent fastholder, at politisk teori kun kan begrunde sandhedsværdien af sine antropologiske antagelser ud fra beskrivelsen af en menneskelig natur, der er historisk og socialt betinget.

Forholdet mellem Macphersons rekonstruktion af det liberale demokrati og socialisme

Macphersons rekonstruktion af politisk teori i den liberale tradition består, som vi lige har set, i et forsøg på at befri den for markedsfiguren og dermed for antagelser om individet som et nyttemaksimerende væsen. Macpherson argumenterede for, at den politiske teoris legitimering af markedsrelationen mellem individerne som producenter var uforenelig med legitimering af samfundet som demokratisk, fordi markedsrelationen indebar en nettooverførsel af magt, når arbejdet blev reduceret til en vare.

Fortolkningen af Macphersons kritik af markedsrelationen mellem individerne som producenter har været omdrejningspunktet for en del af debatten om Macphersons arbejder. Victor Svacek (1976: 405-06) vurderer, at Macpherson både tilhører og har bidraget til den marxistiske teori. Begrebet om nettooverførsel af magt fortolker Svacek som værende mere end blot en analogi til Marx' begreb om ekspropriation af merværdi i den kapitalistiske produktionsproces. Macpherson forbinder ifølge Svacek markedsrelationens begrænsning af "developmental powers" eller fri individualitet med en objektiv proces i det kapitalistiske samfund og bidrager derved til en forbedring af den marxistiske politiske teori. Svacek ser forbedringen deri, at fremmedgørelsesens får et mere præcist indhold, når arbejdets vareform stilles over for alternativet om arbejdet som en form for "developmental powers".

Fortolkningen af begrebet om nettooverførsel af magt som en forbedring af Marx' politiske teori får tilslutning hos Leo Panitch (1981: 148). Synspunktet er, at Macphersons anvendelse af begrebet "developmental powers" som basis for kritikken af kapitalistiske produktionsrelationer overvinder dikotomien mellem den humanistiske og den økonomikritiske Marx.

Blandt marxister, der er positivt indstillet til Macpherson, synes opfattelsen af Macphersons kritik af kapitalistiske produktionsrelationer som en magtrelation således at være, at Macpherson fastholder den marxistiske samfundsteori med dens kritik af klassestrukturen og utopien om produktionsrelationer, der frigør menneskers "developmental powers", samt at han bedre end Marx selv tager hul på problemet med det normative grundlag for magtudøvelsen under socialismen.

Fra marxistisk hold er Macphersons begreb om nettooverførsel af magt imidlertid også blevet kritiseret for ikke at indfange essensen i det marxistiske klasse-

begreb, nemlig proletariatets revolutionære rolle. Dette synspunkt repræsenteres af Ellen Meiskins Wood (Wood, 1978; 1981). Omgåelsen af spørgsmålet om "hvad må der gøres" for at bryde med det kapitalistiske markedssamfund gør Macphersons teori mere tillokkende for liberale, men det fjerner samtidig det revolutionære element (Wood, 1978: 217). Macphersons klassebegreb anses som uanvendeligt for en marxistisk revolutionsteori, fordi det anskuer samfundet som konstitueret af individer og derved begrænser klassebegrebet til en deskriptiv fremstilling af ulighed mellem individer (Wood, 1978: 223-25). Marx' klassebegreb har netop sin originalitet og genialitet i fremstillingen af det kapitalistiske samfund som konstitueret af sociale relationer, som er antagonistiske. Det dynamiske, revolutionære element er således bygget ind i Marx' sociale ontologi på en måde, så kritikken af klassesamfundet samtidig implicerer dets transformation. Derved får den etiske dimension et materielt fundament ud fra antagelsen om modsatrettede interesser, der konstituerer den sociale virkelighed (Wood, 1981: 176).

Macpherson er dog ikke uvidende om klassekampens betydning i marxistisk teori. Han har tværtimod i flere artikler lagt vægt på sammenhængen mellem udviklingen i arbejderklassens politiske styrke, deraf følgende kriser i legitimationsgrundlaget for politisk magt og udviklingen af nye paradigmer i politisk teori (Macpherson, 1973a: 195-203; 1978a: 114-16).

Macphersons optimisme med hensyn til netop arbejderklassens politiske rolle og en dertil knyttet udvikling af en socialistisk politisk teori er imidlertid aftagende igennem hans forfatterskab. Som følge deraf er klassekonfliktens motiverende betydning for transformationen af det kapitalistiske markedssamfund også vigende i Macphersons teori.

Macphersons kritik af markedrelationen mellem individerne som producenter synes efter hans egen opfattelse at kunne vurderes som indeholdende både en accept af de grundlæggende intentioner i Marx' samfundsteori og en kritik af gyldigheden af en generel revolutionsteori inden for marxismen. I et svar til Svacek påpeger Macpherson, at Marx selv næppe anlagde en generel teori om den socialistiske revolution, men lod forløbet være afhængigt af de konkrete omstændigheder. Macpherson synes således ikke at betragte spørgsmålet om revolutionsteori som et afgørende kriterium for, om han tilhører den marxistiske tradition (Macpherson, 1976a: 424-25). Snarere synes Macphersons opfattelse af politisk teori i den marxistiske tradition at være den, at såvel Marx' egen som de såkaldte neomarxisters teorier om politisk magt er ufærdige og uafklarede nok til at kunne rumme også hans eget bidrag til en politisk teori (Macpherson, 1977a: 22930).

Den udvikling, der har været i Macphersons opfattelse af social forandring, synes egentlig at følge udviklingslinierne i den øvrige marxistiske debat i efterkrigstiden. I skrifterne fra 1950erne og 1960erne tildeler han proletariatet en afgørende rolle. I denne periode forfægter han både Lukacs' synspunkt, at proletariatet selv udvikler revolutionær bevidsthed (Macpherson, 1953: 225) og det rousseausk-leninistiske synspunkt, at de fremmedgjorte masser af den revolutionære avantgarde må opdrages til frihed (Macpherson, 1966: 19-20). Under indflydelse af ungdoms- og studenteroprørene og opblomstringen af sociale bevægelser op igennem 1970erne træder klassekampen som nævnt i baggrunden som a priori forkla-

ring på motiveringen af aktørerne i sociale og politiske konflikter.

I den øvrige marxistiske teoriudvikling har interessen også op igennem 1970'erne i stigende grad samlet sig om en nyvurdering og opprioritering af ideologiers motiverende rolle, om legitimationsaspektet af den politiske og økonomiske styring af samfundet samt generelt om forholdet mellem demokrati og socialisme. Macphersons rekonstruktion af den normative, motiverende dimension af politisk teori har derfor i høj grad aktualitet i dag.

Rekonstruktionsforsøget er dog vigtigt at vurdere i relation til spørgsmålet om social forandring, selv om Macpherson tilsyneladende selv skyder dette problem lidt fra sig (Macpherson, 1976a: 425 og Panitch, 1981: 160-62). For hvis Macpherson ikke havde ignoreret spørgsmålet om social forandring, ville det problematiske ved den tidligere omtalte tvetydighed i hans videnskabsteoretiske position komme klarere til syne.

Macphersons begreber om demokrati

Macphersons brug af modeller er et væsentligt element i hele hans politisk teoretiske projekt og rekonstruktionsforsøg. Anvendelsen af modelbetragtninger er dog på ingen måde ensartet i hans arbejder. For det første skal der peges på hans brug af modeller i betydningen samfundsmodeller i den fremsatte betydningsfulde og originale analyse af liberalismens rødder (Macpherson, 1962).

Det er specielt hans brug af den nævnte model om et possessivt markedssamfund, der aftvinger interesse, især set i forhold til marxistisk metode. Macphersons samfundsmodeller og således også markedsmoeller er i høj grad statiske, og der er her i modsætning til marxistisk metode faktisk intet forsøg på i modelbetragtningerne at gøre rede for dynamikken i den historiske udvikling ud over markedets iboende ekspansionsdrift i udviklingen af det kapitalistiske markedssamfund.

Den statiske markedsmoeller og Macphersons overvejende interesse i en rekonstruktion af det liberale demokratis teoretiske grundlag fører således til en anakronistisk fortolkning af det 17. århundredes politiske filosofi. På trods heraf er det en af Macphersons vigtige pointer, at det kapitalistiske markedssamfund historisk var veletableret, før den liberale stat blev demokratiseret. Det liberale demokrati udviklede sig som styreform i begyndelsen af det 19. århundrede, men fik først for alvor under arbejderbevægelsens politiske pres sit gennembrud med den massive udvidelse af stemmeretten i slutningen af århundredet og frem gennem de første årtier af dette århundrede.

Macpherson pointerer, at denne udvikling fandt sted i kapitalistiske markedssamfund (Macpherson, 1966: 4-5), der først og fremmest var kendetegnet ved at være klassesamfund. Derfor er det for Macpherson afgørende at fastholde, at en diskussion af fremtiden for det liberale demokrati kun kan føres meningsfuldt, hvis man betoner sammenhængen med den underliggende samfundsstruktur.

For det andet benytter Macpherson i *The Life and Times of Liberal Democracy* (1977) modelbetragtninger i sin idehistoriske redegørelse for det liberale demokratis udvikling. Der er her tale om idehistoriske modeller, der søger at indarbejde dels præmisser om det samfund, den politiske teori udfolder sig i, dels et be-

greb om teoriens grundlæggende antropologiske antagelser eller menneskesyn (Macpherson, 1977: 5).

Det liberale demokratis udvikling inddeler Macpherson i fire modeller og hans behandling er således en klar afvisning af begrebet om én klassisk demokratisk teori. Den første model, "protective democracy", er fra Macphersons side en spændende og samtidig skarp kritisk formulering af udgangspunktet for den deskriptive hovedlinie i den liberale demokratiteori. Modellens fædre er Bentham og James Hill, der ud fra det utilitaristiske begrundede princip om mennesket som et individuelt nyttemaksimerende væsen formulerede en demokratiteori, hvis hovedmål var beskyttelsen af erhvervet privat ejendom. Kontrol med statsmagten og garanti for et frit marked var af afgørende betydning i den demokratiteori, hvor omfanget af stemmeretten var begrænset til de ejendomsbesiddende.

Heroverfor opstiller Macpherson den anden model, "developmental democracy", der især ud fra John Stuart Mills reaktion på den rendyrkede utilitarisme betoner den anden hovedlinie i liberal demokratiteori, nemlig det etiske aspekt, hvor den enkelte, som det allerede er understreget i denne artikel, skulle have muligheder for at udvikle og realisere sine egenskaber og anlæg. I behandlingen af denne model lægger Macpherson ikke skjul på, at det er her, han først og fremmest har hentet visionerne til sit rekonstruktionsforsøg for det liberale demokrati.

Faldet i realisme vedrørende forholdet mellem demokrati og klasserelationernes karakter, som Macpherson konstaterer hos John Stuart Mill, genfinder han forstærket hos de fleste af J.S. Mills arvtagere i begyndelsen af det 20. århundrede. Macpherson peger tillige på partisystemernes succesfulde opblødning af klasse modsætningerne i de kapitalistiske markedssamfund som en medvirkende årsag til denne ignorering af klassesdelingens betydning (Macpherson, 1977: 64-71).

Omkring den anden verdenskrig udvikledes ifølge Macpherson en tredje såkaldt ligevægtsmodel, "equilibrium model", for det liberale demokrati af blandt andre Schumpeter, Berelson, Dahl, Almond og Verba, og Macpherson påpeger, at disse "elitister" eller "demokratiske revisionister" faktisk bygger videre på en af hovedideerne i den første model, især med hensyn til opfattelsen af demokrati som en markeds mekanisme, hvor de stort set politisk apatiske vælgere ikke er i stand til at tage effektiv del i den politiske proces. Gennem forbruget af politiske goder skabes en ligevægt, der reelt medfører, at det liberale demokrati blot kan ses som et valg mellem konkurrerende eliter. Macpherson kritiserer elimineringen af det etiske aspekt i en demokratiteori og erklærer sig som tilhænger af en "participatory" teori om demokrati.

Den afgørende diskussion af rekonstruktionen i den fjerde model skal vi opsætte for en stund for kort at se på Macphersons opfattelse af selve begrebet demokrati, som vi endnu ikke har præsenteret eksplicit. Demokratibegrebets teoretiske og praktiske indhold har Macpherson diskuteret og søgt afklaret i sin udbredte og meget debatterede lille bog, *The Real World of Democracy* (1966). Macpherson argumenterer her for, at demokratibegrebet ikke skal begrænses til at vedrøre det liberale demokrati, men at en kommunistisk variant og en "tredje verdens-variant" også har et legitimt krav på at kunne kalde sig demokratiske.

Når Macphersons populært skrevne og vel også provokerende og overoptimistiske fremstilling fra 1966 af demokratiets forskellige betydninger behandles her,

skyldes det, at denne grundholdning genfindes i hans betragtninger om realiseringen af deltagelsesaspektet i demokratisk teori og derfor nødvendigvis må inddrages i en vurdering heraf.

Ifølge Macpherson er sigtet i et kommunistisk samfund den fulde selvrealisering af dets medlemmer, hvilket er i god overensstemmelse med klassisk marxistisk demokratiteori (Sørensen, 1979; Harrington, 1981). Hvis demokrati derfor forstås i bred betydning som henførende til samfundets formål, så kan man kalde et konkret erklæret kommunistisk samfund demokratisk, så længe det fastholder dette sigte.

Hvis demokratibegrebet fortolkes i snæver forstand som en styreform, så kan kommunistiske stater kun kaldes demokratiske, hvis der er internt demokrati i det ledende parti og åbent medlemskab, der ikke kræver mere politisk deltagelse, end man med rimelighed kan forvente af en almindelig borger (Macpherson, 1966: 21). Macphersons konklusion bliver, at i bred forstand har kommunistiske samfund et "moralsk fortrin" fremfor det liberale demokrati, men i snæver forstand kan de ikke siges at være demokratiske, da disse betingelser ikke er opfyldt på nuværende tidspunkt. Det er her særdeles vigtigt at mærke sig, at Macphersons diskussion af dette tema uden videre går ud fra, at de såkaldte "socialistiske" lande i en eller anden grad er tilnærmede til det kommunistiske ideal.

Hvad angår "tredje-verdens-varianten" hæfter Macpherson sig her ved ligheden med demokratiteorien, som den udformedes hos det liberale demokratis forløbere, især hos Rousseau, hvor man i samfundet grundlæggende betoner lighed og ikke ser nogen værdi i akkumulation af rigdom. Samfundet ses ikke som gennemsyret af klasseskel og styres til gavn for alle dets medlemmer, ofte af et altdominerende parti. Betænkeligheder vedrørende statens magtudøvelse høres ikke i denne drøftelse. I bred betydning kan denne variant imidlertid ifølge Macpherson ligeledes kaldes demokratisk, og hvis de førnævnte betingelser vedrørende det regerende partis struktur er opfyldt, da også i snæver forstand (Macpherson, 1966: 23-24).

Bortset fra det særdeles gavnlige i at komme ud over en etnocentrisk opfattelse af demokratibegrebet er det svært at se ret meget konstruktivt i Macphersons redegørelse, hvis man anskuer den i en aktuel kontekst. Ikke blot nærmer hans accept af næsten enhver stats krav på at være demokratisk i bred forstand sig en reel opløsning af begrebet. Det er svært at se, hvem der ikke skulle kunne kvalificere sig. Vigtigere synes den utroligt naive diskussion af demokratiets realiseringsbetingelser i den kommunistiske variant dog at være. For ikke blot har Macpherson en nonchalant holdning til problemerne med en leninistisk, avantgardistisk partiopfattelse og statens meget indgribende rolle (Macpherson, 1966: 18-20),⁴ men han kommer herved kraftigt til at kompromittere socialistisk demokratiteori, netop fordi han konsekvent ignorerer en lang række vanskelige teoretiske temaer for realisering af et socialistisk demokrati, heriblandt problemet med at begrænse statens magt. Det er denne grundlæggende mangel på interesse i udviklingen af marxistisk inspireret politisk teori, der får Leo Panitch til i denne sammenhæng at placere Macpherson uden for marxismen i en position sammen med blandt andre C. Wright Mills og Barrington Moore Jr. som teoretikere, der blot eklektisk bringer dele af marxistisk tænkning til andre sociale teorier for at berige disse (Pa-

nitch, 1981: 144-46). Det er klart, at teoretikere i denne position har langt lettere ved at se stort på problemer og mangler i socialistisk demokratiteori.

Demokratisk socialisme uden marked

Macphersons skarpe kritik af det liberale demokratis grundlag i markedssamfundet og den følgende afvisning af markedsmekanismen, rejser naturligvis med stor styrke spørgsmålet om, hvorledes et alternativ til det kapitalistiske markedssamfund kunne tænkes udformet. Ikke mindst markedsmekanismens placering i forhold til et sådan alternativ må tages op til kritisk undersøgelse. Hos Macpherson er afvisningen af markedsmekanismen som nævnt nærmest entydig, og han karakteriserer gentagne gange rekonstruktionen af det liberale demokrati som en bevægelse "from a market-dominated to a non-market dominated society" (Macpherson, 1978a: 118; Macpherson, 1977b: 115). Inden vi forsøger at skitsere omridset af en diskussion af dette komplicerede, men særdeles afgørende tema, som Macpherson behandler med en foruroligende letsindighed, skal vi kort pege på hovedlinierne i den model, Macpherson selv opridser som sit svar på, hvorledes alternativet kunne tage sig ud.

Macpherson ser sin model som en forlængelse af traditionen fra John Stuart Mill og Thomas Hill Green, hvor hovedvægten ligger på en politisk og etisk argumentation for en realisering af menneskets potentialer. Ud fra Macphersons kritik af denne traditions manglende forståelse for kapitalismens væsen er afskaffelsen af klassesystemet en forudsætning herfor. Produktionsmidlerne må derfor bringes under samfundets kontrol for at sikre lige muligheder for deltagelse i den demokratiske politiske proces (Macpherson, 1977b: 111). Vi kan på baggrund heraf fastholde, at det har mening at tale om en form for demokratisk socialisme i forbindelse med Macphersons alternativ.

Macphersons vision om et ændret politisk system er et forsøg på at kombinere principperne fra demokratisk centralisme med et konkurrerende partisystem. Det politiske system bør opbygges som en pyramide med direkte valg i bunden og med konkurrerende partier, som skal være en sikring imod, at de indirekte valg længere oppe i systemet, hvor der skal være mulighed for tilbagekaldelse af mandater, ikke uddarmer til bureaukratisk centralisme. Den egentlige garanti mod en sådan udvikling, mener Macpherson dog, vil ligge i det bevidsthedsskred, der i første omgang har muliggjort den sociale forandring i systemet (Macpherson, 1977b: 115).

Således præsenteret er det klart, at Macphersons bud på indholdet i et rekonstrueret liberalt demokrati kun er et rids, og vi er tilbøjelige til at tilslutte os Woods bemærkning om, at Macphersons model er "far too sketchy to sustain close analysis" (Wood, 1978: 218). Manglen på dybde og problembevidsthed i fremstillingen har mange træk fælles med hans naive diskussion af demokratibegrebet og statens rolle, specielt i relation til den kommunistiske variant (Macpherson, 1966), som det er nævnt tidligere. Macpherson ender reelt i en situation, hvor han vanskeligt teoretisk kan afvise fordelingsmekanismerne i den sovjetiske samfundstype (Levine, 1976: 187-88).

Macphersons skitse efterlader en helt afgørende modsætning uafklaret. Han di-

skuterer ikke nærmere, hvordan et rekonstrueret demokratisk socialistisk samfund vil garantere det, der samtidig for ham konstituerer dets liberale kvalitet, nemlig individernes ret til selvrealisering via frie personlige valg. Modsætningen skærpes naturligvis, når han samtidig hermed ser det som hovedsigtet med rekonstruktionen at fortrænge markedsmekanismen i samfundet, hvilket logisk må implicere en øget central planlægning, der vil være en begrænsning af de frie individuelle valg.

Utilstrækkeligheden i Macphersons argumentation på disse punkter svækker hans model afgørende. Den originale analyse af markedet og begrebet om "net transfer of powers" som en både økonomisk og politisk berøvelse af individets ressourcer til selvrealisering gør ham dog til en væsentlig bidragyder til diskussionen af markedsmekanismens natur i forbindelse med demokratisk socialisme. William Leiss' kommentar til Macphersons alternativ er dog nok alligevel meget præcis, når han konkluderer, at "it may be unwise and possibly self-defeating to centre the critique of capitalist society in an ideological crusade against market relations as such" (Leiss, 1979: 136).

Den umiddelbare reaktion på et synspunkt som Macphersons er derfor ofte en påpejning af, at markedets relationer, begrænset ud fra hensynet til helheden, kan have en vigtig rolle at spille med hensyn til såvel garantien af et frit forbrugsvalg som til allokeringen af ressourcer i et kompliceret industrielt samfund. Temaet er dog næppe udtømt hermed, for det forekommer som om en meget stor del af debatten om markedets rolle i et demokratisk socialistisk samfund går uden om problemet med nærmere at bestemme, hvad der præcist menes, når man benytter termen "markedet" i diskussionen. Man kan her i det mindste iagttage to modsatte opfattelser af begrebet.

På den ene side har man en genuin marxistisk tradition, der understreger uforeneligheden mellem et socialistisk samfund, der er kendetegnet ved planlægning ud fra behov, og markedet, der i marxistiske økonomiske termer er den mekanisme, der realiserer værdiloven. Markedet kan ikke adskilles fra produktionen af merværdi og opfattes derfor som den sociale relation i kapitalismen, der ud fra sin egen logik etablerer kontrol over de direkte producenter. I en mere konkret sammenhæng fører markedet til dannelse af en industriel reservearmé.

Understregningen af den principielle uforenelighed mellem socialisme og marked ses både hos klassiske marxister (udover Marx selv blandt andet Kautski og Lenin) og i en moderne version hos teoretikere som Sweezy, Mandel og Bettelheim. Det betones dog også, at markedets relationer ikke umiddelbart kan afskaffes i en overgangsperiode til socialisme, hvor de dog vil have en stadig mere begrænset rolle at spille. Set ud fra denne opfattelse har det derfor heller ikke stor betydning for et fremtidigt demokratisk socialistisk samfund at diskutere markedets konkrete og stærkt vekslende placering og udvikling i de forskellige udgaver af den sovjetiske samfundstype, fordi en udvikling af markedet reelt må ses som skridt væk fra det egentlige socialistiske mål om en gennemgribende demokratisering af planlægningen i samfundet. Denne vurdering påvirkes ikke væsentligt af, at der i øvrigt er store forskelle i opfattelsen af disse samfunds karakter blandt moderne arvtagere af den klassiske marxisme.

På den anden side står en markedssocialistisk tradition, der ikke primært identificerer markedet med værdilovens natur. Opfattelsen i denne tradition tager ofte

sit udgangspunkt i konstateringen af, at den relative rigelighed af goder, der er en afgørende forudsætning for socialistisk planlægning, ikke længere er realistisk. Det reelle valg i et demokratisk socialistisk samfund, der i helt overvejende grad vil være kendetegnet af samfundets besiddelse af produktionsmidler, står derfor mellem rationering eller et marked, hvor hver enkelt selv kan sammensætte sit forbrugsvalg inden for de givne rammer. I en sådan situation, argumenteres det, vil markedet i de fleste tilfælde være at foretrække, ikke blot fordi det stiller individerne friere, men også fordi det giver realistiske og bedre muligheder for at tilpasse produktionen i overensstemmelse med de udtrykte behov (Brus & Ticktin, 1981).

På denne baggrund placerer Macphersons opfattelse af markedet sig klart inden for den klassiske marxistiske tradition, idet det i hans analyse netop er på grund af markedet, at "extractive power" slår igennem (Macpherson, 1978a: 105). Det faktum, at Macphersons understregning af det frie individuelle valg som hovedhjørnestenen i hans forfægtelse af det liberale element, i langt højere grad harmonerer med en markedssocialistisk tradition, viser blot nogle af de modsætninger i hans abstrakte analyse, der bliver særlig tydelige, når de konfronteres med forsøg på lidt mere konkrete fortolkninger.

Den samme type modsætning gør sig gældende, hvis man forsøger at se nærmere på, hvordan Macphersons tanker om udvikling af menneskets anlæg kunne tænkes udformet i et politisk system, der i overensstemmelse med hans egne krav til politisk teori samtidig inddrager betragtninger om det økonomiske systems indretning. Grundlaget for de følgende ufærdige overvejelser vil derfor være, at Macphersons model næppe kan udgøre et særligt brugbart fundament for en sådan diskussion på grund af modsætningen mellem på den ene side hans etiske engagement i individets realisering af politisk og økonomisk myndighed og på den anden side de politiske hovedlinier i modellen.

Når opmærksomheden rettes mod den nyere diskussion inden for politisk teori, hvor der argumenteres omkring demokratisk socialisme, decentralisering og selvstyre, er der et vidt spektrum af opfattelser med hensyn til markedets rolle set i relation til forholdet mellem økonomisk og politisk demokrati.

I den ene side af spektret betones den nære sammenhæng og integration mellem økonomisk medbestemmelse og politisk demokrati. Vigtigheden af deltagelse i alle samfundslivets sfærer implicerer derfor stor vægt på organiseringen af selvstyre i virksomheder og andre lokale enheder. Det fundamentale i bibeholdelsen af direkte demokratiske processer betones, og der argumenteres for et føderativt princip fremfor central styring som buddet på, hvorledes en overordnet koordinering kan finde sted. Selv om betydningen af decentralisering og autonomi for lokale virksomheder og grupper påpeges, søges markedsmekanismens rolle begrænset mest muligt gennem et forsøg på at organisere samfundet på en sådan måde, at der bliver mulighed for en grundlæggende og vidtgående samfundsmæssig planlægning (Markovic, 1981).

Over for et sådan standpunkt er det blevet fremført, at garantien for den enkeltes mulighed for selvrealisering og den enkeltes rettigheder bedst opretholdes i et samfund, hvor der er en opsplitning mellem politisk og økonomisk demokrati. Selvstyre på de enkelte virksomheder og en selvstændig gennemgribende demo-

kratisering af det politiske liv ses som den bedste garanti mod autoritære styrefor-
mer. Markedets rolle understreges som den mest demokratiske fordelingsmekani-
sme af forbrugsgoder, men det understreges samtidig kraftigt, at overordnet
planlægning og regulering indbefattende indkomstudjævning er overordentlig
væsentlig.⁵

I den anden side af spektret argumenteres der for, at en demokratisk socialisme
kun er realistisk, hvis man i meget vid udstrækning lader markedsmekanismer do-
minere, ikke blot med hensyn til fordelingen af forbrugsvarer, men også i forhold
til udførelsen af langt de fleste servicefunktioner og en stor del af den egentlige
produktion. Den centrale planlægnings rolle bliver begrænset til overordnet prio-
ritering, ikke mindst for at undgå den arbejdsløshed, man indrømmer er en næsten
uundgåelig konsekvens af en så udstrakt markedsregulering. Det er iøjnefalden-
de, at denne type af begrundelse for markedssocialisme udpræget trækker på erfar-
inger fra den "reelt eksisterende socialisme" og i øvrigt vedrørende antropologi-
ske antagelser ikke opererer med en afgørende ændret social bevidsthed som for-
udsætning for en realistisk og gennemførlig demokratisk socialisme (Selucky,
1979; Nove, 1983).

Med disse få ufuldstændige bemærkninger skulle det være klart, at hverken en
nok så skarp analyse af det kapitalistiske markedssamfunds konsekvenser eller en
påpegnning af det individuelle udviklingsaspekt som fundamentalt for det liberale
demokratis transformation til demokratisk socialisme giver noget som helst enty-
digt svar på, hvordan en politisk teori som Macphersons skal omsættes i praktisk
samfundspolitik.

Konklusion

I bestræbelserne på at konstruere et teoretisk grundlag for en demokratisk socia-
lisme er det i højere grad Macphersons synsmåde og analyser end hans konkrete
fremstilling, der er inspirerende.

Aktualiteten og betydningen af Macphersons historisk relaterede analyse af
markedssamfundet og hans drøftelse af den humanistiske individualisme ligger
efter vor opfattelse først og fremmest i den måde, hvorpå individualismebegrebet
bliver forbindelsesled mellem analysen af den økonomiske struktur og forståelsen
af og tilslutningen til politiske institutioner og politisk magt.

Macphersons anskuelsesmåde er derfor et bedre fundament for rekonstruktion-
en af en demokratisk teori end på den ene side en traditionel marxistisk teori, der
lægger hovedvægten på at se politisk magt som afledt af den økonomiske struk-
tur, og på den anden side en traditionel liberal teori, der betoner det enkelte indi-
vid som udgangspunktet, uden at have tilstrækkeligt blik for betydningen af
strukturelle begrænsninger for individet.

En vigtig konsekvens af Macphersons forsøg på rekonstruktion er følgelig en
afvisning af, at det teoretiske fundament kan afledes klassespecifikt. Ingen social
klasse har privilegium på at være "bærer" af eller fortrop i kampen for et demo-
kratisk samfund. Dermed giver Macphersons arbejder også et grundlag for at se
forskellige nye sociale bevægelser (for eksempel dele af kvindebevægelsen, be-
boer- og miljøbevægelser og dele af fredsbevægelsen) som drivkræfter i en demo-

kratisk udvikling.

Opgivelsen af klasseudgangspunktet i rekonstruktionen fører naturligvis ikke til en benægtelse af arbejderklassens progressive potentiale, men til en afvisning af denne klasses særstilling i kampen for at overvinde de kapitalistiske markeds-samfunds begrænsninger for demokratiet i Macphersons normative forstand. Det helt fundamentale i Macphersons politiske teori er at fremhæve den etiske dimension i demokratisk teori. Som en konsekvens heraf sker der en betoning af den personlige motiverings rolle for udviklingen af en demokratisk socialisme.

Macphersons opgør med markedsmekanismen afstikker dog udelukkende en del af problemfeltet omkring markedets placering i socialistisk og demokratisk teori, men yder ikke noget afgørende bidrag til denne diskussion. Macphersons eget rekonstruktionsforsøg er som vist ikke styrken i hans livsværk. Hans analyser af demokratibegrebets historiske udvikling og sammenhæng med økonomiske ideer er dog et uortodokst og spændende bidrag til videreudvikling af teorien for en demokratisk socialisme.

Noter

1. Hermed mener Macpherson ikke blot økonomisk teori, men et samfunds hele organisering af produktionen af livsfornødenheder. Macphersons materialistiske udgangspunkt fremgår klart af blandt andet 1978a: 101 og 1983: 211.
2. Glidningen i Macphersons terminologi fra det possessive til akkumulerende er der gjort rede for i Højberg og Taudal (1984a: 28). Jfr. også kommentaren hos Weinstein (1976: 260).
3. Macphersons argumentation fremstilles hos Parekh (1981: 58-61), og kritiseres for ikke at komme ud over det individualistiske i det liberale ejendomsbegreb (Parekh, 1981: 61 og 71-72).
4. For en skarp kritik heraf se Panitch (1981: 158-59), Wood (1981: 177-79) og Lively (1975: 34-35). Yderligere kritik af *The Real World of Democracy* findes hos Parekh (1982: 66), May (1976a: 165-68) og Dunn (1974: 496-97). En positiv røst i ørkenen er Tucker (1976: 170-75).
5. Carol C. Goulds opfattelse er tæt på den her skitserede. Forskelle og ligheder mellem Markovic og Gould understreges i deres seneste diskussion med Doppelt (Doppelt, 1984; Gould, 1984 og Markovic, 1984).

Litteratur

- Berlin, Isaiah (1964). "Hobbes, Locke and Professor Macpherson", *Political Quarterly*, vol. 35, nr. 4, pp. 444-68.
- Brus, Wlodimier & Hillel Ticktin (1981). "Is Market Socialism Possible or Necessary?", *Critique* 14, pp. 13-39.
- Day, J.P. (1964). "The Political Theory of Possessive Individualism. Hobbes to Locke", *Philosophical Quarterly*, vol. 14, pp. 266-68.
- Doppelt, Gerald (1984). "Conflicting Social Paradigms of Human Freedom and The Problem of Justification", *Inquiry*, vol. 27, nr. 1, pp. 51-86.
- Dunn, John (1974). "The Political Philosophy of C.B. Macpherson", *British Journal of Political Science*, vol. 4, pp. 489-99.
- Gould, Carol C. (1978). *Marx's Social Ontology. Individuality and Community in Marx's Theory of Social Reality*, Cambridge, Massachusetts and London, England: MIT Press.
- Gould, Carol C. (1981). "Socialism and Democracy", *Praxis International*, vol. 1, nr. 1, pp. 87-104.
- Gould, Carol C. (1984). "Self-development and Self-management: A Response to Doppelt", *Inquiry*, vol. 1, pp. 87-104.
- Harrington, Michael (1981). "Marxism and Democracy", *Praxis International*, vol. 1, no. 1, pp. 6-22.

kratisk udvikling.

Opgivelsen af klasseudgangspunktet i rekonstruktionen fører naturligvis ikke til en benægtelse af arbejderklassens progressive potentiale, men til en afvisning af denne klasses særstilling i kampen for at overvinde de kapitalistiske markeds-samfunds begrænsninger for demokratiet i Macphersons normative forstand. Det helt fundamentale i Macphersons politiske teori er at fremhæve den etiske dimension i demokratisk teori. Som en konsekvens heraf sker der en betoning af den personlige motiverings rolle for udviklingen af en demokratisk socialisme.

Macphersons opgør med markedsmekanismen afstikker dog udelukkende en del af problemfeltet omkring markedets placering i socialistisk og demokratisk teori, men yder ikke noget afgørende bidrag til denne diskussion. Macphersons eget rekonstruktionsforsøg er som vist ikke styrken i hans livsværk. Hans analyser af demokratibegrebets historiske udvikling og sammenhæng med økonomiske ideer er dog et uortodokst og spændende bidrag til videreudvikling af teorien for en demokratisk socialisme.

Noter

1. Hermed mener Macpherson ikke blot økonomisk teori, men et samfunds hele organisering af produktionen af livsfornødenheder. Macphersons materialistiske udgangspunkt fremgår klart af blandt andet 1978a: 101 og 1983: 211.
2. Glidningen i Macphersons terminologi fra det possessive til akkumulerende er der gjort rede for i Højberg og Taudal (1984a: 28). Jfr. også kommentaren hos Weinstein (1976: 260).
3. Macphersons argumentation fremstilles hos Parekh (1981: 58-61), og kritiseres for ikke at komme ud over det individualistiske i det liberale ejendomsbegreb (Parekh, 1981: 61 og 71-72).
4. For en skarp kritik heraf se Panitch (1981: 158-59), Wood (1981: 177-79) og Lively (1975: 34-35). Yderligere kritik af *The Real World of Democracy* findes hos Parekh (1982: 66), May (1976a: 165-68) og Dunn (1974: 496-97). En positiv røst i ørkenen er Tucker (1976: 170-75).
5. Carol C. Goulds opfattelse er tæt på den her skitserede. Forskelle og ligheder mellem Markovic og Gould understreges i deres seneste diskussion med Doppelt (Doppelt, 1984; Gould, 1984 og Markovic, 1984).

Litteratur

- Berlin, Isaiah (1964). "Hobbes, Locke and Professor Macpherson", *Political Quarterly*, vol. 35, nr. 4, pp. 444-68.
- Brus, Wlodimier & Hillel Ticktin (1981). "Is Market Socialism Possible or Necessary?", *Critique* 14, pp. 13-39.
- Day, J.P. (1964). "The Political Theory of Possessive Individualism. Hobbes to Locke", *Philosophical Quarterly*, vol. 14, pp. 266-68.
- Doppelt, Gerald (1984). "Conflicting Social Paradigms of Human Freedom and The Problem of Justification", *Inquiry*, vol. 27, nr. 1, pp. 51-86.
- Dunn, John (1974). "The Political Philosophy of C.B. Macpherson", *British Journal of Political Science*, vol. 4, pp. 489-99.
- Gould, Carol C. (1978). *Marx's Social Ontology. Individuality and Community in Marx's Theory of Social Reality*, Cambridge, Massachusetts and London, England: MIT Press.
- Gould, Carol C. (1981). "Socialism and Democracy", *Praxis International*, vol. 1, nr. 1, pp. 87-104.
- Gould, Carol C. (1984). "Self-development and Self-management: A Response to Doppelt", *Inquiry*, vol. 1, pp. 87-104.
- Harrington, Michael (1981). "Marxism and Democracy", *Praxis International*, vol. 1, no. 1, pp. 6-22.

- Højberg, Niels & Linda Taudal (1984a). "C.B. Macphersons individualisme: Kritikken af markeds-samfundet og rekonstruktionen af det liberale demokrati", *Philosophia*, vol. 13, nr. 1-2, pp. 34-60.
- Højberg, Niels (1984b). *Opbrud og politisk teori. En kritisk diskussion af C.B. Macphersons fortolkning af Thomas Hobbes' politiske teori*, Aarhus: Institut for Statskundskab (upubliceret speciale).
- Højberg, Niels & Johs. Østergaard Petersen (1985). "Var Thomas Hobbes den tidlige kapitalismes apologet?", *Philosophia*, vol. 13, nr. 3-4 (under udgivelse).
- Jensen, Morten Rand (1979). "Demokratisk revisionisme", *Politica*, årg. 11, nr. 2, pp. 92-120.
- Joseph, Lawrence B. (1981). "Democratic Revisionism Revisited", *American Journal of Political Science*, vol. 25, no. 1, pp. 160-87.
- Leiss, William (1979). "Marx and Macpherson: Needs, Utilities, and Selfdevelopment", i Kontos, Alkis (ed.), *Powers, Possessions, and Freedom. Essays in Honour of C.B. Macpherson*, Toronto: University of Toronto Press, pp. 119-38.
- Levine, Andrew (1976). "The Political Theory of Social Democracy", *Canadian Journal of Philosophy*, vol. 6, no. 2, pp. 183-93.
- Lively, Jack (1975). *Democracy*, Oxford: Basil Blackwell.
- Lukes, Steven (1979). "The Real and Ideal World of Democracy", i Kontos, Alkis (ed.), *Powers, Possessions, and Freedom. Essays in Honour of C.B. Macpherson*, Toronto: University of Toronto Press, pp. 139-52.
- MacIntyre, Alasdair (1979). "On Democratic Theory: Essays in Retrieval by C.B. Macpherson", *Canadian Journal of Philosophy*, vol. 6, no. 2, pp. 177-81.
- Macpherson, C.B. (1953). *Democracy in Alberta*, Toronto: University of Toronto Press.
- Macpherson, C.B. (1962). *The Political Theory of Possessive Individualism*, Oxford: Oxford University Press.
- Macpherson, C.B. (1966). *The Real World of Democracy*, Oxford: Clarendon Press.
- Macpherson, C.B. (1973a). *Democratic Theory. Essays in Retrieval*, Oxford: Clarendon Press.
- Macpherson, C.B. (1973b). "Rawls's Models of Man and Society", *Philosophy of the Social Sciences*, vol. 3, no. 4, pp. 341-47.
- Macpherson, C.B. (1976a). "Humanist Democracy and Elusive Marxism. A Response to Minogue and Svacek", *Canadian Journal of Political Science*, vol. 9, no. 3, pp. 423-30.
- Macpherson, C.B. (1976b). "Individualist Socialism? A Reply to Levine and Mac Intyre", *Canadian Journal of Philosophy*, vol. 6, no. 2, pp. 195-200.
- Macpherson, C.B. (1977a). "Do We Need a Theory of the State?", *Archives européennes de sociologie*, vol. 18, nr. 2, pp. 223-44.
- Macpherson, C.B. (1977b). *The Life and Times of Liberal Democracy*, Oxford: Oxford University Press.
- Macpherson, C.B. (1977d). "Needs and Wants: An Ontological or Historical Problem?", i Fitzgerald, Ross (ed.), *Human Needs and Politics*, Rushcutters Bay, Australia: Pergamon Press, pp. 26-35.
- Macpherson, C.B. (1978a). "The Economic Penetration of Political Theory", *Journal of the History of Ideas*, vol. 39, pp. 101-18.
- Macpherson, C.B. (1978b). "The False Roots of Western Democracy", i Dallmayr, Fred R. (ed.), *From Contract to Community*, Basel & New York: Marcel Decker, pp. 17-27.
- Macpherson, C.B. (ed.) (1978c). *Property*, Oxford: Basil Blackwell.
- Macpherson, C.B. (1979). "Property as Means or End", i Flanagan, Thomas & Anthony Parel (eds.), *Theories of Property*, Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, pp. 2-9.
- Macpherson, C.B. (1980). *Burke*, Oxford: Oxford University Press.
- Macpherson, C.B. (1983). "Hobbes' Political Economy", *The Philosophical Forum*, vol. 14, no. 3-4, pp. 211-24.
- Markovic, Mihailo (1981). "New Forms of Democracy and Socialism", *Praxis International*, vol. 1, no. 1, pp. 23-38.
- Markovic, Mihailo (1984). "Human Freedom from a Democratic Point of View: A Reply to Doppelt", *Inquiry*, vol. 27, nr. 1, pp. 105-15.
- May, John D. (1976a). "Locating Democracy: C.B. Macpherson's Deviant Estimate", *Politics* (Sydney), vol. 11, no. 2, pp. 165-69.

- May, John D. (1976b). "Rejoinder", *Politics* (Sydney), vol. 11, no. 2, pp. 176-77.
- Minogue, Kenneth (1973). "Two Hisses for Democracy", *Encounter*, December 1973, pp. 61-65.
- Minogue, Kenneth (1976). "Humanist Democracy: The Political Thought of C.B. Macpherson", *Canadian Journal of Political Science*, vol. 9, no. 3, pp. 377-94.
- Nove, Alec (1983). *The Economics of Feasible Socialism*, London: George Allen & Unwin.
- Panitch, Leo (1981). "Liberal Democracy and Socialist Democracy: The Antinomies of C.B. Macpherson", *Socialist Register 1981*, London: Merlin Press, pp. 144-68.
- Parekh, Bhikhu (1982). *Contemporary Political Thinkers*, Oxford: Martin Robertson, pp. 48-73.
- Selucky, Radoslav (1979). *Marxism, Socialism and Freedom*, London: MacMillan Press.
- Svacek, Victor (1976). "The Elusive Marxism of C.B. Macpherson", *Canadian Journal of Political Science*, vol. 9, no. 3, pp. 395-422.
- Svensson, Palle (1979). "Den klassiske demokratiske teori", *Politica*, årg. 11, nr. 2, pp. 5-39.
- Sørensen, Curt (1979). "Marx' og Engels' demokratiteori", *Politica*, årg. 11, nr. 2, pp. 40-91.
- Tucker, David F.B. (1976). "Locating Democracy: A Reply to John May", *Politics* (Sydney), vol. 11, no. 2, pp. 170-175.
- Tucker, David F.B. (1980). *Marxism and Individualism*, Oxford: Basil Blackwell.
- Viner, Jacob (1963). "'Possessive Individualism' as Original Sin", *Canadian Journal of Economics and Political Science*, vol. 29, no. 4, pp. 548-52.
- Weinstein, Michael A. (1976). "C.B. Macpherson: The Roots of Democracy and Liberalism", i de Crespigny, Anthony & Kenneth Minogue (eds.), *Contemporary Political Philosophers*, London: Methuen, pp. 252-71.
- Wood, Ellen Meiskins (1978). "C.B. Macpherson: Liberalism and the Task of Socialist Political Theory", *Socialist Register 1978*, London: Merlin Press, pp. 215-40.
- Wood, Ellen Meiskins (1981). "Liberal Democracy and Capitalist Hegemony: A Reply to Leo Panitch on The Task of Socialist Political Theory", *Socialist Register 1981*, London: Merlin Press, pp. 169-84.